

Vae victis

Dne 28. června 1919 ve tři hodiny odpoledne vstoupili do slavné zrcadlové síně ve Versailles dva němečtí ministři vlády, vybraní k nezáviděníhodnému úkolu podepsat mírovou dohodu – ministr zahraničí Hermann Müller a ministr dopravy Johannes Bell. Místo konání vybral postarší francouzský předseda vlády a hostitel Pařížské mírové konference Georges Clemenceau záměrně. Jednalo se totiž o stejný sál, kde byl Vilém I. po porážce Francie ve francouzsko-pruské válce v letech 1870–1871 prohlášen císařem sjednoceného německého národního státu. Otto von Bismarck, za normálních okolností uvážlivý pruský ministerský předseda, jenž se brzy poté stal říšským kancléřem, tehdy palác Ludvíka XIV. úmyslně vybral jako jeviště symbolické potupy poražené Francie.⁷⁰³

Nyní, téměř o půl století později, se Francii naskytlá příležitost k pomstě za toto ponížení. Oba němečtí emisáři vybraní k podpisu mírové smlouvy museli nejprve projít kolem dlouhé řady trvale znetvořených francouzských válečných veteránů, které k podepisovacímu ceremonálu dopravili jako živou upomínku Německem způsobené újmy.⁷⁰⁴ „Celá záležitost byla pečlivě zinscenovaná a zorganizovaná tak, aby nepříteli co nejvíce ponížila,“ poznamenal si plukovník Edward House, klíčový americký diplomatický poradce prezidenta Woodrowa Wilsona.⁷⁰⁵ Podle jednoho z britských pozorovatelů vypadali němečtí představitelé jako „vězni, které vedou k soudu, aby si vyslechli své tresty“.⁷⁰⁶ Po podpisu smlouvy se Müller a Bell okamžitě vrátili do Berlína, zatímco lidé slavili v ulicích Paříže.

Lidé v říši nemohli podmínkám smlouvy uvěřit – Německo přišlo o 13 procent svého území (přibližně 43 000 čtverečních kilometrů) a současně o desetinu obyvatelstva (přibližně 6,5 milionu lidí). Na západě Němci ztratili Alsasko-Lotrinsko, jež bylo pod německou nadvládou téměř půl století a nyní připadlo zpět Francii, podobně jako pohraniční oblasti Eupenu a Malméd, které byly postoupeny Belgii. V reakci na toto ustanovení opustilo Alsasko a Lotrinsko 200 až 300 000 etnických Němců. Někteří z nich odešli dobrovolně, jiní byli vyhnáni.⁷⁰⁷ Německo také přechodně ztratilo suverenitu nad padesátikilometrovým pásem země na východ od Rýna. Oblast měla být demilitarizována a „zajištěna“ třemi spojeneckými předmostími na druhém břehu

řeky, zejména ve snaze uklidnit bezpečnostní obavy Francouzů. Předmostí se měla v budoucnu zrušit za předpokladu, že Německo dostojí svým smluvním povinnostem. Území Sárska, jedna z nejdůležitějších uhelných a výrobních oblastí podél francouzsko-německé hranice, spadlo pod správu nově založené Společnosti národů. Francie navíc dostala mimořádné povolení, že smí patnáct let využívat místní uhelné doly jako kompenzaci za německé zrušení severní Francie.⁷⁰⁸

K nejrozsáhlejším a nejdiskutabilnějším teritoriálním změnám však došlo na východě. Po vzniku nového polského státu Německo ztratilo Poznaňsko, velkou část západního Pruska a některé hnědouhelné pánve v Horním Slezsku. Gdaňsk, baltský přístav v ústí Visly s naprostou většinou německého obyvatelstva, se stal „svobodným městem“ pod formálním dohledem nově založené Společnosti národů. Aby Polsko mělo přístup k Baltskému moři, jak slíbil Wilson ve svých čtrnácti bodech, vytvořili Spojenci pozemní „koridor“, jenž oddělil Východní Prusko od zbytku Německa. Přibližně 575 000 z celkového počtu 1,1 milionu Němců, kteří žili v roce 1919 na území polského „koridoru“, se během následujících šesti let přestěhovalo do nové Německé republiky.⁷⁰⁹

V některých sporných oblastech povolili Spojenci pořádání referend, v nichž se měli místní obyvatelé rozhodnout, pod jaký stát chtějí spadat. Nejdůležitější referendum se konalo v Horním Slezsku bohatém na uhlí. Jednalo se o jednu ze tří sporných, etnicky smíšených pohraničních oblastí Německa, v nichž referendum nařizovala Versailleská mírová smlouva (dalšími dvěma byly Severní Šlesvicko a malá území kolem Allensteinu a Marienwerderu, kde žili Poláci s Němci bok po boku).⁷¹⁰ O Horní Slezsko s jeho doly, železárnami a ocelárnami měl zájem jak Berlín, tak Varšava. Slezské doly zajišťovaly téměř čtvrtinu německé roční produkce uhlí, 81 procent zinku a 34 procent olova. Německá vláda argumentovala tím, že naprostá většina obyvatelstva Horního Slezska jsou Němci, že je tato oblast po staletí německá a za svůj blahobyt vděčí výhradně německému průmyslu a německému kapitálu. Pokud by mělo Německo o Horní Slezsko přijít, uvádělo se v závěru německé zprávy, nebude země schopna splnit ostatní závazky plynoucí z mírové smlouvy.⁷¹¹

Referendum v Horním Slezsku se konalo 20. března 1921 a předcházely mu výbuchy násilí. O konečném vymezení nové polsko-německé hranice se rozhodlo v říjnu téhož roku. Nejvyšší rada Pařížské mírové konference nařídila celou oblast rozdělit. Polsku připadla jedna třetina území Horního Slezska a 43 procent jeho populace. Nové polské území zahrnovalo jak Kattowitz (Katovice), tak Königshütte (Chorzów), tedy města, kde se většina účastníků referenda vyslovila pro setrvání v Německu. Polská oblast také zahrnovala čtyři pětiny průmyslového trojúhelníku na východě – toto rozhodnutí bylo v Německu všeobecně kritizováno jako „spravedlnost vítězů“.⁷¹²

Na rozdíl od územních ztrát na východě mnoho Němců příliš nezajímalo, že říšské zámořské kolonie (o celkové rozloze 1,6 milionu čtverečních kilometrů) si vítězné státy rozdělily pod mandátem Společnosti národů. Ztráta Kamerunu, Toga (jehož západní část dnes tvoří Voltský region v Ghaně), Ruandy-Urundi, Německé jihozápadní Afriky (Namibie) a německých ostrovů v jižním Pacifiku znamenala, že Německo přišlo o všechna svá zámořská území, koloniální říši, vybudovanou koncem 19. století. Němci se však v té době zabývali naléhavějšími otázkami.⁷¹³

Největší rozhořčení Němcům způsobily články 231 a 232 Versailleské smlouvy. Článek 231 stanovil, že výhradní odpovědnost za vypuknutí války nese Německo a jeho spojenci, zatímco článek 232 stanovil, že provinilé Německo musí platit reparace za škodu, již způsobilo. I když Němci chápali články 231 a 232 jako jistou formu morálního odsouzení, které prohloubilo potupu z porážky a s tím spojené teritoriální a materiální ztráty, skutečným záměrem článku 231 bylo legitimizovat odvetné finanční reparace, jež Spojenci na Německo uvalili, a odškodnit Francouze a Belgičany za škody způsobené více než čtyřletou německou okupací. Německá „válečná vina“ a zodpovědnost za zvěrstva spáchaná v Belgii v roce 1914 a ve Francii – zejména během německého strategického ústupu k silně opevněné „Siegfriedově linii“ mezi Arrasem, St. Quentinem a Vailly na jaře 1917, kdy německá armáda uplatňovala politiku spálené země – učinily zemi zodpovědnou za „všechny ztráty a škody“ utržené během války. Spojenci si uvědomovali, že tak rozsáhlá definice finanční zodpovědnosti, která teoreticky zahrnovala cenu každé kulky a každé sirotčí penze, s největší pravděpodobností povede k nerealistickým finančním požadavkům, jež Německo nebude schopno zaplatit. Zároveň však chápali, že jakýkoliv ústupek v otázce reparací by pobouřil jejich vlastní voliče, kteří se stále ještě nevzpamatovali z válečné zkázy. Konkrétně francouzská veřejnost nezapomínala na rozsáhlá odškodnění, která na Francii uvalil Berlín v roce 1871 (ta se ani nedala ospravedlnit nějakými obrovskými škodami na majetku). Jelikož dohodnout se na konečné částce se ukázalo jako nemožné, bylo rozhodnutí o přesné výši reparací, jež mělo Německo zaplatit, odloženo na pozdější dobu.⁷¹⁴

Konečná reparační částka, odsouhlasená a uvedená v roce 1921 v Londýnském splátkovém kalendáři, se vyšplhala na 132 miliard marek ve zlatě, rozdělených do tří typů dluhopisů (obligace typu „A“, „B“ a „C“). Předpokládalo se však, že velká část této zdánlivě ohromné částky, zejména takzvané dluhopisy „C“ v částce 82 miliard marek ve zlatě, nikdy nebude splacena. Dluhopisy „C“ byly do reparací zahrnuty především proto, aby uchlácholily veřejné mínění v zemích Spojenců. Němci tedy ve skutečnosti měli během následujících šestatřiceti let na reparacích zaplatit 50 miliard

marek ve zlatě, a to vyplacením takzvaných dluhopisů „A“ a „B“. Němečtí odborníci byli přesvědčení, že předepsané splátky se zvládnout dají, i když toto své přesvědčení by nikdy veřejně nepřiznali.⁷¹⁵

Spojenci chtěli také zajistit, aby Německo už nikdy nemohlo začít žádnou další válku, a zabavili mu proto obrovské zásoby zbraní. Versailleská mírová smlouva zavazovala německou armádu snížit počet vojáků na maximálně 100 000 a zakazovala jí mít tanky, letadla a ponorky.⁷¹⁶ Německé vojenské námořnictvo, zredukované na 15 000 mužů, bylo prakticky zničeno a nesmělo budovat žádná nová velká plavidla. Rozsáhlé širokomořské loďstvo, jehož rozšíření před rokem 1914 významně přispělo k nárůstu anglo-německého napětí, bylo od listopadu 1918 internováno ve Scapa Flow na britských Orknejských ostrovech. Jedenáct dnů předtím, než němečtí emisáři v Paříži podepsali mírovou smlouvu, se německý velitel flotily admirál Ludwig von Reuter rozhodl potopit sedmdesát čtyři plavidel, od bitevních lodí po torpédoborce, aby si je vítězní Spojenci nemohli rozdělit mezi sebe.⁷¹⁷

Od okamžiku, kdy byl návrh smlouvy v květnu 1919 předán vládě v Berlíně, Němci většinou odsuzovali ustanovení Versailleské mírové smlouvy jako naprosto zločinné. Postimperální Německo, vnitřně rozpolcené téměř ve všem ostatním, se v nenávisti vůči této smlouvě sjednotilo. Projev Philippa Scheidemanna v německém národním shromáždění 12. května 1919 naznačoval všeobecně rozšířené rozpoložení: „Která ruka by neuschla, jež by připoutala sama sebe i nás do těchto okovů?“ Podle zápisu ze zasedání byl projev první demokraticky zvolené hlavy německé vlády přijat „několikaminutovým bouřlivým potleskem“ poslanců parlamentu ze všech částí politického spektra.⁷¹⁸

Scheidemann a ostatní poslanci parlamentu měli dobrý důvod se domnívat, že jejich reformní snahy byly zbytečné. Mnoho z nich se cítilo podvedeno především prezidentem Wilsonem, k němuž upínali velké naděje na „spravedlivý mír“. Wilson před listopadem 1918 opakovaně prohlašoval, že centrální mocnosti mohou očekávat čestný mír založený na vzájemném vyjednávání za předpokladu, že se zbaví svých autokratických vládců. Nyní, v květnu 1919, byla demokraticky zvolená německá vláda nucena přijmout mírový diktát bez sebemenšího náznaku „vyjednávání“. Německá delegace se pokoušela zmírnit alespoň některé předložené mírové podmínky, zatímco doma v Berlíně někteří politici a generálové uvažovali o možnosti obnovení bojů proti západním Spojencům.⁷¹⁹ Německo však nakonec nemělo jinou možnost než podmínky mírové smlouvy přijmout. Spojenecké ultimátum z 22. června – přijmout uvedené podmínky, nebo čelit pokračující válce – Němce dostatečně zastrašilo, takže nakonec souhlasili a smlouvu, po vyjádření svých výhrad, podepsali.⁷²⁰

Široká veřejnost v Berlíně i jinde byla bez ohledu na politické přesvědčení rozhořčena. Po celé říši probíhaly spontánní demonstrace na protest proti nespravedlnostem mírové smlouvy, jež měly – jak se zdálo – Německo trvale vypudit z řad velmocí. Skutečnost, že Británie a Spojené státy vyvinuly značné úsilí, aby zachovaly jednotu a nezávislost Německa zejména tím, že se postavily proti snaze Francie oddělit od Německa Porýní, zůstala z větší části nepovšimnuta. Namísto toho se nadšení, s nímž tolik Němců v roce 1918 vítalo zrození demokracie, změnilo jen o necelý rok později v pocit zásadní zrady a rozhořčení nad podmínkami mírové smlouvy.⁷²¹ Značná část německé populace si pak v budoucnu spojí Versailleskou mírovou smlouvu z roku 1918 s jejím důsledkem, Výmarskou republikou. Někteří, zejména na krajní pravici, totiž mírovou smlouvu označovali jako „skutečnou ústavu“ Výmaru – zvnějšku vnučený „neněmecký“ typ státu, jehož jediným účelem bylo zotročit německý lid na několik příštích generací.⁷²²

Podobné názory podpořil John Maynard Keynes, který polemicky zaútočil na mírovou smlouvu ve svém bestselleru *Ekonomické důsledky míru*, vydaném v prosinci 1919. Keynes, jenž na Pařížské mírové konferenci zastupoval britské ministerstvo financí, vykreslil Versailleskou mírovou smlouvu jako kartaginský mír, jehož záměrem je zničit Německo stejně efektivně, jako Řím zničil Kartágo v roce 146 př. n. l.⁷²³ Co bylo v té době ignorováno, a co je někdy ignorováno dodnes, je skutečnost, že Německo dopadlo v Paříži mnohem lépe než všechny ostatní centrální mocnosti.⁷²⁴ Například torzo státu Německého Rakouska bylo podle Saint-germainské smlouvy, podepsané v září 1919, donuceno postoupit Jižní Tyrolsko Itálii, jižní Štýrsko Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a Feldsberg (Valticko) a Böhmzell (Česká Cejle, Dolní Velenice a Josefsko) Československu. Habsburskou Halič již předtím získalo Polsko, zatímco Čechy, se třemi miliony německy mluvících občanů, se staly součástí Československa. Smlouva dále stanovila, že se na Rakousko (společně s Maďarskem) převede většina válečných dluhů zaniklé říše a Rakousko také musí platit reparace. Výši reparací měla určit reparační komise (ta o dva roky později došla k závěru, že Rakousko není schopné platit absolutně nic).⁷²⁵

Obyvatele Německého Rakouska, a nebylo jich málo, kteří doufali v *Anschluss* – dobrovolné soustátí Rakouska s Německou říší – jakožto naplnění liberálních nacionalistických ambicí revoluce v roce 1848, čekalo hořké zklamání.⁷²⁶ Rakouská levice (a její německý protějšek) od okamžiku vojenské porážky a rozpadu říše propagovala myšlenku, že unie obou států by vyhovovala Wilsonově principu práva na sebeurčení a zároveň by sloužila jako významná vzpruha legitimacy nově se formující Výmarské republiky. Uvažované sjednocení mělo také zřejmé ekonomické důvody – těžko si totiž někdo

„Konec české tyranii“: demonstranti ve Vídni v roce 1919 protestují proti nově vzniklému nezávislému československému státu poté, co jeho vláda zakázala sudetským Němcům účastnit se rakouských všeobecných voleb v roce 1919.

dovedl představit, že by byl rakouský stát, zbavený svých úrodných zemědělských oblastí v Uhrách a Čechách, schopen nasytit šest milionů svých občanů. Zemědělská produkce Rakouska okamžitě po skončení války dosahovala pouhé poloviny předválečné produkce, zatímco domácí produkce uhlí byla během ledové zimy 1918–1919 schopna uspokojit pouhou čtvrtinu požadovaného objemu.⁷²⁷

Největší dopad měly ztenčené zdroje na situaci ve Vídni, jež se ze dne na den změnila z hlavního města třetího největšího státu v Evropě na město, v němž teď žila jedna třetina obyvatel země. Vídeň byla již před válkou zcela závislá na dodávkách potravin z venkova. Když tyto zdroje začaly vysychat a obyvatelé města každý den čelili hladovění, situace, která trvala už od války, se ještě více zdramatizovala.⁷²⁸ „Během zimy to vypadalo jako město mrtvých, obrovské a tiché mauzoleum,“ vzpomínala humanitární pracovnice Francesca Wilsonová, která v poválečné Vídni pracovala několik let jako dobrovolnice:

Ne že byste na ulicích viděli mrtvé děti nebo povozy plné mrtvol, jako tomu bylo během ruského hladomoru. Nic tak dramatického. Rány hladomoru byly skryty. Všude panovalo neuvěřitelné ticho. Ulice zely prázdnotou, kromě front

lidí čekajících na přiděly dřeva a kváskového chleba. Všichni tito lidé, ženy, děti i muži, se choulili ve starých záplatovaných vojenských kabátech. Všichni byli bledí, hladoví, tiší, třásli se zimou a čekali. Tak vypadala porážka, obraz konce velké říše, s žádným velkým třeskem, ba dokonce se zdálo, že i bez jakéhokoliv naříkání. Jen hlad, zima a beznaděj.⁷²⁹

Britská pacifistka Ethel Snowdenová vylíčila podobně pochmurný obraz beznaděje, když ve své zprávě z poválečné Vídně psala, že „důstojníci v uniformách prodávali růže v kavárnách. Útlé ženy ve vybledlých, původně parádních šatech zebrały se svými dětmi na nárožích... Stateční lékaři se na klinikách a v nemocnicích ze všech sil snažili pomoci drobným dětem pokrytým hnisajícími boláky, prakticky bez jakýchkoliv léků, mýdla či dezinfekčních prostředků“.⁷³⁰ Znepokojující zprávy o situaci v Rakousku přicházely i k mírovým vyjednavcům v Paříži. William Beveridge, britský státní úředník (a pozdější zakladatel sociálního systému ve Spojeném království), jenž byl vyslán do Vídně, aby situaci vyhodnotil přímo na místě, v lednu 1919 varoval, že bez okamžité pomoci dojde s největší pravděpodobností k úplnému sociálnímu kolapsu.⁷³¹

Navzdory vážné hospodářské nouzi v sobě mnoho Rakušanů na přelomu let 1918 a 1919 živilo naději, že mírová smlouva bude nakonec uzavřena ve shodě s Wilsonovými principy. Když sociálnědemokratický kancléř Karl Renner odjížděl do Paříže, aby tam převzal mírové podmínky pro Rakousko, optimistické davy na vídeňském nádraží ho vyprovázely s výkřiky: „Vraťte se s dobrým mírem.“⁷³² V Paříži Renner argumentoval tím, že revoluce přetransformovala Rakousko na demokratický stát, jenž není zodpovědný za zločiny bývalé habsburské říše. „Stojíme před vámi,“ zdůraznil Renner, „jako jedna z částí poražené a padlé říše... Naše republika se zrodila stejně jako ostatní národní státy, a tudíž nemůže být, jako nejsou ony, považována za následníka bývalé monarchie.“⁷³³

Výsledek ho zklamal. Když rakouská delegace poprvé obdržela návrh mírové smlouvy, její členové reagovali pobouřeně. Jak jeden z nich poznamenal, byli jsme „velmi smutní, zatrpklí a deprimovaní, když jsme zjistili, že podmínky pro Rakousko jsou tvrdší než pro Německo; a my jsme přitom doufali, že budou příznivější“.⁷³⁴ V samotném Rakousku, jež právě drželo tři dny smutku, zavládl po přijetí Versailleské mírové smlouvy hluboký šok a rozčarování.⁷³⁵ V rakouském hlavním městě se k situaci vyjádřil ministr zahraničních věcí Otto Bauer: „Nejméně dvě pětiny našich lidí se dostanou pod cizí nadvládu bez jakéhokoliv referenda a proti své nesporné vůli, čímž budou zbaveni svého práva na sebeurčení.“⁷³⁶ Pro Bauera a mnoho dalších Rakušanů

představoval spojenecký zákaz *Anschlusu* klíčovou otázku. Z pohledu Spojenců však dávalo zamítnutí svazku Rakouska s Německem zcela jasný smysl. Bylo by bývalo nemožné vysvětlit široké veřejnosti v Británii, Francii či Itálii, proč Spojenci dlouhé roky bojovali a trpěli, kdyby byl výsledkem tohoto konfliktu vznik ještě většího a lidnatějšího německého státu. Přesto však všichni zúčastnění zároveň jasně chápali, že zákaz *Anschlusu* je do očí bijícím porušením principu národního sebeurčení. Skutečnost, že Spojenci svazek nepovolili, měla katastrofické důsledky. Zatímco *Anschluss* v letech 1918–1919 byl demokratickým projektem levice, jeho neúspěch začala brzy poté extrémní pravice v Rakousku i Německu pokládat za „důkaz“ neschopnosti republikánského státu plnit dané sliby.⁷³⁷

Stejně jako Německo dosáhlo i Rakousko některých menších ústupků: v říjnu 1920 se uskutečnilo referendum v oblasti kolem Klagenfurtu v jižní části Korutan, tedy v oblasti, na kterou si dělalo nárok i Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, a většina voličů se vyslovila pro setrvání v Rakousku. Značné napětí s vládou v Budapešti vyvolal souhlas Spojenců s převedením Burgenlandu, pásu území na západní hranici s Maďarskem, který obývalo převážně německy mluvící obyvatelstvo, z Maďarska pod Německé Rakousko. Toto napětí prudce kulminovalo v letech 1920–1921, kdy se maďarské milice střetly s rakouskými policejními silami. Střety si vyžádaly desítky lidských životů. Referendum konané v prosinci 1921 v Ödenburgu (Šoproni) vrátilo město zpět Maďarsku. Rakousko obviňovalo maďarskou vládu, že na místní obyvatelstvo vyvolávala nátlak a výsledky referenda zfalšovala. Zbytek Burgenlandu zůstal Rakousku.⁷³⁸

Ztráta Burgenlandu nebylo to nejhorší, co se Maďarsku v důsledku prohrané války přihodilo. Podle Trianonské mírové smlouvy, podepsané kvůli politickým otřesům v Budapešti a rumunské invazi do Maďarska až v červnu 1920, země přišla o dvě třetiny svého předválečného území a o více než 73 procent obyvatelstva.⁷³⁹ Maďarsko, které zruinovaly čtyři roky války, revolucí a kontrarevolucí, jakožto i zahraniční invaze v roce 1919, se ocitlo v ekonomických troskách ještě před podepsáním smlouvy. Produkce spotřebního zboží v zemi se v té době pohybovala přibližně na úrovni 15 procent předválečného objemu.⁷⁴⁰

Maďarská delegace, čekající v Paříži na své mírové podmínky, se pokoušela argumentovat podobně jako Rakušané: Budapešť by neměla být zodpovědná za hříchy Habsburků. Po pádu bolševického režimu v Budapešti již Maďarsko nepředstavovalo žádnou hrozbu. Vedoucí maďarské delegace hrabě Albert Apponyi také správně konstatoval, že Maďarsko je trestáno mnohem tvrději než kterákoliv jiná poražená centrální mocnost. Jeho argumenty však vyzněly naprázdno. Čelní představitelé Spojenců a jejich poradci již dříve Maďary vnímali jako utiskovatele menšin v uherské

polovině duální monarchie, kteří za tímto účelem uplatňovali tvrdou politiku maďarizace.⁷⁴¹

Maďarští představitelé podepsali mírovou smlouvu v Trianonském paláci na předměstí Paříže s protesty a pod nátlakem 4. června 1920. Vlajky na veřejných budovách v Budapešti byly spuštěny na půl žerdi a zůstaly tak dvě desetiletí až do chvíle, kdy bylo v srpnu 1940 severní Sedmihradsko ve shodě s Druhou vídeňskou arbitráží vráceno Maďarsku. O rok později maďarské jednotky po boku *wehrmachtu* pronikly hluboko na území Sovětského svazu. Své tažení na východ považovaly za „spravedlivou válku“, jejímž cílem měla být revize Trianonu a celosvětová porážka bolševismu. Až do té doby (a pak opět od roku 1990) představoval „Trianon“ v Maďarsku synonymum nespravedlnosti Spojenců a vzbuzoval téměř univerzální touhu po zrušení všech ustanovení, jakmile se k tomu naskytne příležitost.⁷⁴²

Ve srovnání s ohromnými územními ztrátami Maďarska byly ztráty Bulharska, jediného balkánského státu, jenž bojoval na straně Němců, Habsburků a Osmanů, o něco méně dramatické, třebaže to Bulhaři viděli jinak. Podobně jako další poražené mocnosti, ani Bulharsko se Pařížské mírové konference nezúčastnilo. A stejně jako ostatní představitelé centrálních mocností, také nová vláda v Sofii zpočátku doufala, že pro vytyčení nových hranic země se v Paříži uplatní právo na sebeurčení, neboť Bulhaři představovali většinu ve třech oblastech za nově uvažovanými hranicemi. To platilo pro Dobrudžu ležící na západním pobřeží Černého moře, Západní Thrákie na severním pobřeží Egejského moře a části Makedonie. Problém spočíval v tom, že na všechny tři zmíněné oblasti si činily nárok i další státy, považované za přátele Spojenců. Dobrudžu si nárokovalo Rumunsko (a to přesto, že v uvedené oblasti žilo méně než 10 000 Rumunů z celkového počtu téměř 300 000 obyvatel), zatímco Západní Thrákie se dožadovalo Řecko a Makedonii chtělo Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.⁷⁴³

Ačkoliv byla bulharská delegace povolána do Paříže již v červenci 1919, návrh smlouvy obdržela až o dva a půl měsíce později.⁷⁴⁴ Spojenci Bulhary přijali velmi nepřátelsky. Harold Nicolson, jenž o Balkánu věděl více než většina ostatních v Paříži díky tomu, že před válkou pracoval na britském velvyslanectví v Konstantinopoli, se ve vztahu k Bulharům choval mimořádně nenávislně: „Když vezmeme v úvahu jejich tradice, dějiny a závazky, měli se připojit k Rusku a Trojdohodě. V roce 1913 se chovali proradně a tuto svou proradnost zopakovali i během první světové války. Hnání čistě materiální touhou po zisku se připojili k Německu, čímž válku prodloužili o celé dva roky.“⁷⁴⁵

Teodor Teodorov, jenž byl do října 1919 bulharským ministerským předsedou, se takové mínění pokoušel vyvracet poukazováním na skutečnost, že bulharský lid byl vždy proti válečnému spolenectví s Německem a elity, které toho byly zastáncem, již

nejsou u moci. Teodorov také zdůrazňoval, že řada bulharských důstojníků sympatizovala se Spojenci, či je dokonce aktivně podporovala: „Pokud byly ostatní národy s potěšením odměněny jen za pouhé sympatie k Trojdohodě a přátelství s ní... existuje snad důvod, proč si nepřiznat, že podobné postoje dával najevo i náš národ – jak dosvědčují tisíce trestů a poprav našich vojáků, kteří odmítli bojovat, a skutečnost, že 11 generálů a více než 100 bulharských důstojníků bojovalo jako dobrovolníci po boku Rusů proti Němcům?“⁷⁴⁶

Když byl návrh smlouvy v září konečně doručen, jeho obsah překonal i ty nejchmurnější předpovědi. Podmínky Neuillyské smlouvy byly zajisté tvrdší než podmínky Versailleské smlouvy vnucené Německu. Smlouva donutila Sofii, aby se vzdala 11 000 čtverečních kilometrů svého území, včetně Západní Thrákie (jež byla předána Řecku) a čtyř pohraničních oblastí, jež zahrnovaly strategicky důležitá města Strumica, Caribrod (Dimitrovgrad) a Bosilegrad a jejich okolí (o celkové rozloze 2 500 čtverečních kilometrů), ve prospěch nově vzniklého Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Smlouva zároveň Bulharsko zavazovala zaplatit během následujících třiceti sedmi let reparace v závratné výši 2 250 milionů zlatých franků. Navíc byla Sofie donucena postoupit obrovské množství hospodářských zvířat a železničního zařízení Řecku, Rumunsku a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Jmenované země měly též nárok na roční dodávky uhlí v objemu 50 000 tun. V poměru ke své velikosti a HDP se tak mělo Bulharsko vyrovnat s největším reparačním účtem ze všech centrálních mocností.⁷⁴⁷

K tomu všemu měly být výrazně zredukovány bulharské ozbrojené síly. Velikost armády se měla podle smlouvy snížit z přibližně 700 000 mužů na žalostných 20 000. Když podrobnosti smlouvy dorazily do Sofie, chtěli někteří generálové a politici pokračovat v boji, nicméně realisté, mezi které patřil i Aleksandar Stambolijski, Teodorovův nástupce ve funkci bulharského předsedy vlády, prohlásili, že podepíší „třeba i špatný mír“, neboť nemají na vybranou.⁷⁴⁸ Stambolijski tak učinil 27. listopadu 1919 během krátkého ceremoniálu na staré městské radnici v Neuilly. Vypadalo to, napsal jeden z přítomných Američanů, „jako by si správná rada pozvala na pohovor nějakého kancelářského poslíčka“. Ceremoniálu se zúčastnil i řecký ministerský předseda Eleftherios Venizelos, jenž se „snažil nedat na sobě znát přehnané potěšení“ nad ziskem Západní Thrákie.⁷⁴⁹

V očích většiny Bulharů symbolizovala Neuillyská smlouva, a nikoliv bezdůvodně, nejostudnější moment v existenci jejich nezávislého národního státu. Překreslením hranic Bulharsko přišlo o oblasti s úrodnou zemědělskou půdou (jakými byly například Dobrudža a Thrákie) a přístup k Egejskému moři. To byl velký problém, neboť námořní obchod představoval rozhodující faktor pro mnohá odvětví bulharského

hospodářství.⁷⁵⁰ V důsledku změněných hranic Bulharsko zažilo již podruhé od roku 1913 další obrovský příliv uprchlíků z Makedonie, Thrákie a Dobrudži (i z postoupených pohraničních oblastí na západě). Od roku 1912 do poloviny dvacátých let 20. století muselo Bulharsko pojmout přibližně 280 000 utečenců, kteří teď představovali téměř pět procent celkového počtu obyvatel. Asi polovina z nich přišla z oblastí, jež byly přenechány Řecku (Egejská Makedonie a Západní Thrákie), a 25 procent z oblastí osmanské říše (Východní Thrákie). Poněkud menší, avšak podobně dramatický byl příliv uprchlíků z oblastí, které teď patřily Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (12,5 procenta) a Rumunsku (11 procent).⁷⁵¹ Postarat se o tak ohromný příliv obyvatel v čase vážné hospodářské a sociální krize znamenalo pro bulharský stát jeden z největších problémů po mnoho následujících let.⁷⁵² Jak to napsal Stambolijski v zoufalém dopise francouzskému předsedovi vlády Clemenceauovi 22. listopadu 1919: „Obyvatelé Bulharska nyní žijí ve skutečně pohnutých podmínkách. Jejich neštěstí je ještě umocněno utrpením velkého množství uprchlíků... Tito nespočetní uprchlíci, lidé bez domova a majetku... budou vždy krvácející ranou ve vztazích na Balkáně.“⁷⁵³ Stambolijski měl pravdu, ačkoliv se sám dalšího vývoje po roce 1923 nedočkal. Po většinu meziválečného období se Bulharsko snažilo vyrovnat s lidskými a finančními důsledky prohrané války, hospodářskou krizí a mezinárodní izolací. To způsobilo hlubokou vnitřní nejednotnost a vedlo k násilným střetům mezi zastánci různých politických táborů. V důsledku toho se nezřídka měnily vlády, které podléhaly častým převratům.⁷⁵⁴

Rozpad osmanské říše, která byla po dlouhou dobu bulharským koloniálním vládcem a do roku 1918 válečným spojencem, začal již dávno před vyhlášením příměří, kdy velký ústup osmanských sil a postup britských jednotek a místních přívrženců přinesl „osvobození“ všem jejím arabským územím. Ještě než se v lednu 1919 sešla Pařížská mírová konference – na jejíž rokování nebyli Turci, jako jediní z obyvatel osmanské říše, přizváni – bylo jasné, že osud celé říše leží v rukou Británie a Francie, neboť americký prezident Woodrow Wilson neprojevoval velký zájem podílet se na zavádění poválečného pořádku na Středním východě. Spojené státy nikdy nevyhlásily osmanské říši válku a Wilsonův odjezd z Paříže v den podpisu Versailleské mírové smlouvy svědčil o jeho nezájmu o mírové vyrovnání s Konstantinopolí. To Británie a Francie byly odhodlány rozdělit si většinu arabských provincií osmanské říše mezi sebou.⁷⁵⁵

Realisté v Konstantinopoli se sice již dlouho předtím vzdali všech nadějí na arabská území na Středním východě, někteří osmanští státníci však optimisticky doufali ve striktní uplatnění dvanáctého z Wilsonových čtrnácti bodů. Podle něho měla být pro „tureckou část současné osmanské říše“, jmenovitě pro Anatolii v Malé Asii a Východní Thrákii v Evropě, „zabezpečena suverenita“.⁷⁵⁶ Turecký velkovezír Damad

Ferid Paša 17. června 1919 argumentoval podobně jako jeho kolegové z ostatních poražených zemí, když Clemenceau, Lloyd George a Wilsona v Paříži ujišťoval, že jeho vláda nemá nic společného s válečnými vládci z Výboru jednoty a pokroku (VJP), kteří byli zodpovědní za vstup osmanské říše do války a děsivý osud arménských křesťanů. Pokud měl být uplatněn Wilsonův princip práva na sebeurčení, pak by zejména Anatolie měla zůstat Turkům. Problém spočíval v tom, že některé její části si teď nárokovali i jiní. V důsledku neurčitých slibů, které dal Řekům britský ministr zahraničí Edward Grey z kraje roku 1915, mělo Řecko, jež bojovalo na straně Spojenců pouze posledních osmnáct měsíců války, pocit, že má právo požadovat západní Anatolii, na jejímž území žily relativně početné řecké komunity. Řekové se tradičně těšili sympatiím Západu jako bratři křesťané, zatímco Osmané mohli ze strany Británie či Francie jen těžko očekávat nějaké zastání. Je dobře známý výrok Lloyd George, v němž Turky zavrhl jako „lidskou rakovinu, agónii, vkrádající se do těla zemí, jimž špatně vládnou, a ničící každé vlákno života“.⁷⁵⁷

Také další existující i vznikající státy si dělaly zásluku na některé části Anatolie. Itálie si chtěla v západní Anatolii vybudovat trvalou základnu poté, co v roce 1912 okupovala bývalé osmanské souostroví Dodekanés. Italští diplomaté usilovali o získání Anatolie na základě poněkud vágních slibů Londýnské dohody z roku 1915, že bude-li osmanská říše rozbita, Řím dostane svůj „zasloužený podíl“. Další skupina, jež se dožadovala nezávislosti nebo autonomie s mezinárodní ochranou, byli Kurdové, kteří se děsili vyhlídky na status menšiny pod vládou Arménů, Arabů či Turků. Anexe mnoha osmanských provincií na východě se dožadovala také bývalá ruská Arménie, jež se v květnu 1918 stala Arménskou demokratickou republikou. Na jaře 1918 v této oblasti prudce vzrostlo násilí, když se ti, kteří přežili *Aghet*, začali mstít na místních muslimských civilistech, především během masakrů v Erzincanu a Erzurumu na přelomu ledna a února 1918. Podle odhadů při nich bylo povražděno téměř 10 000 muslimským Turkům.⁷⁵⁸

Britští pozorovatelé zjistili, že územní nároky a násilí situaci v zemi, zdevastované první světovou válkou, jen zhoršovaly. Jeden z důstojníků vyslaných z Konstantinopole do vnitrozemí, poručík Clarence Palmer (jenž většinu války strávil v osmanském zajateckém táboře), navštívil řadu měst a vesnic v severozápadní Anatolii, odkud podával zprávy zpět svým nadřízeným. Na cestě z Eskişehiru do Konye projížděl městy a vesnicemi, jež sužoval hlad, nemoce a materiální nedostatek. Všiml si, že vysídlení Arméni prodávají své děti za jídlo a zemědělská produkce a průmyslová výroba se bez mužů zabitých ve válce a vinou válečných rekvizic hospodářských zvířat prakticky zastavila.⁷⁵⁹

V srpnu 1920, více než rok po uzavření Versailleské mírové smlouvy, vítězní Spojenci konečně podepsali mírovou dohodu se sultánskou vládou v čele s Damadem Feridem. Jednalo se o poslední z pařížských mírových smluv. Sèvreská smlouva podepsaná v srpnu ve výstavní hale jedné porcelánky radikálně zmenšila území, jež mělo zůstat pod vládou Kōnstantinopole. Pouhá třetina Anatólie byla uznána jako nepopíratelně turecká. Smlouva Řecku dočasně přidělila Smyrnu (dnes Ízmir) a její okolí. O konečném osudu tohoto území mělo rozhodnout referendum, jež se mělo uskutečnit v následujících pěti letech. Arméni dostali rozlehlé oblasti ve východní Anatólii, rozprostírající se od Trabzonu na pobřeží Černého moře až k Vanskému jezeru, zatímco Kurdistán se měl stát autonomní oblastí. Bosporský průliv byl zahrnut pod mezinárodní správu. Sféry vlivu si v Anatólii podržely Francie a Itálie.⁷⁶⁰ Stejně jako jinde v poražených státech, i v Anatólii přijali mírové podmínky s hrůzou. Jenže na rozdíl od ostatních mírových smluv nebyla Sèvreská smlouva nikdy ratifikována a nakonec ji o dva a půl roku později nahradila velmi rozdílná mírová smlouva – z důvodů, ke kterým se ještě vrátíme.

Zjevně pomstychtivý postoj Spojenců k poraženým zemím v letech 1918–1920 byl z velké části důsledkem nacionalistických vášní vybuzených první světovou válkou.⁷⁶¹ Přetrvávající vzpomínky na německá zvěrstva v Belgii v roce 1914, škody způsobené německými jednotkami při jejich strategickém ústupu v roce 1917, ofenzívy roku 1918 a zoufalství a hněv nad ztrátou příbuzných a přátel zabitých na bojištích byly v roce 1919 stále ještě velmi živé. Válečné šílenství ještě nepolevilo a vedoucí představitelé Spojenců, závislí na podpoře široké veřejnosti, si uvědomovali, že vojáci i jejich rodiny očekávají odškodnění od nepřítele jako potvrzení toho, že jejich oběť měla smysl. V očích Spojenců si centrální mocnosti způsobily velkou újmu tím, že náhle mluvily o „spravedlivém míru“, zatímco ony samy – jen o několik měsíců dříve v roce 1918 – vnutily Rusku a Rumunsku v Brestlitevském a Bukureštském míru velmi drakonické podmínky. A samozřejmě šlo také o otázku kolektivní bezpečnosti. Vítězní Spojenci se obávali vojenského vzkříšení poražených protivníků, a zejména pak Německa. Zbavit Berlín prostředků k vedení odvetné války představovalo nejdůležitější úkol k zajištění všeobecného míru a územní integrity Francie.

Poražené země měly na celou situaci samozřejmě zcela jiný názor. Rozhořčení nad mírovými smlouvami z Paříže v poražených státech Evropy umocnilo nejen ponížení z porážky, ale též pokrytectví Spojenců, neboť Wilsonova myšlenka práva na sebeurčení se evidentně uplatňovala v případě národů považovaných za spojence Trojdohody (Poláci, Češi, Jihoslované, Rumuni a Řekové), ale nikoliv v případě těch, které Spojenci pokládali za nepřátele (Rakušané, Němci, Maďaři, Bulhaři a Turci). Co však

bylo ještě horší, uplatňovat princip národního sebeurčení v etnicky velmi spleťitých oblastech bylo přinejlepším naivní a v praxi vlastně transformovalo násilí první světové války na spoustu pohraničních konfliktů a občanských válek. Etnická řevnivost ve střední Evropě přerostla v násilné střety, když se k historické nenávisti, jako byla ta mezi Čechy a českými Němci, přidaly nové národnostní boje, jakými byly například srážky mezi Čechy a Poláky v Těšíně.⁷⁶²

Všechny nové státy, hypoteticky založené na principu národního sebeurčení, zahrnovaly velké národnostní menšiny, jež se (zejména po nástupu velké hospodářské krize) začaly hlasitě dožadovat znovusjednocení se svými „mateřskými zeměmi“. Nedodržení principu národního sebeurčení ze strany Spojenců nechalo třináct milionů Němců (včetně německých Rakušanů) za hranicemi říše. Budapešť se musela vyrovnat se ztrátou více než 3,2 milionu etnických Maďarů, zatímco asi 420 000 uprchlíků z oblastí zabraných Československem, Jugoslávií, Rumunskem a Rakouskem představovalo v meziválečném Maďarsku radikalizační faktor, neboť ti se dožadovali navrácení svých rodných území pod kontrolu Budapešti.⁷⁶³

Problém iredentismu pronásledoval evropskou politiku po několik dalších desetiletí, v neposlední řadě proto, že nástupnické státy středovýchodní Evropy byly vlastně samy malými říšemi s naprosto stejným multietnickým složením jako poražené kontinentální říše, které nahradily (s tím dodatečným problémem, že předválečné etnické rozpory se ještě dále vyhrotily vinou několika let krutých bojů).⁷⁶⁴ Ti, kteří se stali členy nějaké menšiny v etnicky smíšených nástupnických státech, často podléhali nacionalistické propagandě. Například Univerzita Friedricha Viléma ve Vratislavi se stala centrem německé nacionalistické agitace na sporném území Slezska. Tato univerzita tradičně odrážela multietnické složení městského obyvatelstva a představovala jednu z nejkosmopolitnějších německých vzdělávacích institucí. V průběhu 19. století k jejím studentům patřilo velké množství Poláků a Židů.⁷⁶⁵ Po roce 1918 byl však její postoj k mezietnickému soužití velmi nepřátelský. Pravicoví intelektuálové, jako například Walter Kuhn, přitahovali zejména mladé německé nacionalisty. Kuhn, samozvaný odborník ve stále oblíbenějším oboru *Ostforschung* („bádání o Východě“), přednášel o nutnosti zvrátit výsledky Versailleské mírové smlouvy a získat zpět „ztracené“ německé obyvatelstvo v Polsku a ve středovýchodní Evropě.⁷⁶⁶ Podobné myšlenky dopadaly na úrodnou půdu. Obecně vzato, Němci, kteří žili v etnicky smíšených pohraničních oblastech, měli nepoměrně větší sklony podporovat politické strany krajní pravice než ti, kteří žili v městských centrech dále na západ.⁷⁶⁷ Většina z nich se také nakonec ztotožnila s tou či onou formou nacismu. Nacistické Německo a jeho otevřeně vyhlazovací imperiální projekt z konce třicátých a začátku čtyřicátých let 20. století

Němečtí utečenci ze Západního Pruska na cestě do Německa po plebiscitu v roce 1920.

vděčil za mnohé etnickým konfliktům a iredentismu, které stvořila první světová válka a překreslené hranice z let 1918–1919.⁷⁶⁸

Jedinými etnicky homogenními státy v poválečné středovýchodní a jihovýchodní Evropě byly hlavní státy poražených kontinentálních říší, tedy Výmarská republika, Rakousko, Maďarsko, Bulharsko a Turecká republika (založená v říjnu 1923). V každém z těchto států žily nevelké menšiny (především Židé ve střední Evropě a zbytky pravoslavných křesťanů v Konstantinopoli), které v následujících dekádách čekalo pronásledování a násilí. Nicméně otázka menšin ve dvacátých letech a na začátku třicátých let 20. století představovala kvantitativně mnohem významnější problém ve vítězných nástupnických státech. Například v novém polském národním státě žilo 35 procent nepolských obyvatel, včetně podstatně velkých menšin Ukrajinců, Bělorusů, Litevců a Němců. Název Království Srbů, Chorvatů a Slovinců neodrážel skutečnost, že asi dva miliony jeho obyvatel nepatřily k žádné z těchto skupin. Jednalo se zejména o bosenské muslimy (9,6 procent), Maďary (4 procenta), Albánce (3 procenta) a etnické Němce (14 procent). V Československu žilo více etnických Němců (23 procent z celkového počtu obyvatel) než Slováků a také poměrně velké komunity Rusínů a Maďarů. V Rumunsku, jehož předválečná rozloha se zdvojnásobila pohlčením Sedmihradska, Besarábie, Bukoviny a velké části Banátu, žily asi tři miliony Maďarů.⁷⁶⁹

Na příkladu velkých etnických menšin v nových národních státech se jasně ukázalo, že právo na „sebeurčení“ bylo přiznáno pouze národům považovaným za spojence Trojdohody, a nikoliv jejím válečným nepřátelům. Spojenci také nemínili přiznat právo na „sebeurčení“ nikomu jinému než Evropanům. Koloniální nacionalisté sice na mírové konferenci lobbovali za autonomní práva, ale Woodrow Wilson jejich velká očekávání nenaplnil a nedokázal se postavit imperiálním ambicím Británie a Francie, jejichž říše se po roce 1918 ještě více rozrostly, zejména díky mandátním územím Společnosti národů na Středním východě a jinde.⁷⁷⁰ Wilsonova nedostatečná podpora práv kolonií na sebeurčení těžko někoho mohla překvapit. Americký prezident – jinak velmi progresivní akademik-intelektuál z Virginie – byl navzdory svým liberálním proslovům o právu národů na sebeurčení a morálních dohodách otevřeným zastánce rasové segregace ve Spojených státech, již po svém nástupu do úřadu povolil také v rámci federálních institucí.⁷⁷¹

V mezinárodním kontextu Wilson očividně věřil (jako mnoho lidí na Západě v té době), že rozhodnutí, jestli si daná komunita zaslouží právo na „sebeurčení“, či ne, závisí na rase. V Paktu Společnosti národů, Wilsonova nejoblíbenějšího projektu, jenž byl publikován jako preambule ke všem pěti smlouvám uzavřeným v rámci Pařížské mírové konference, nejsou koloniální národy vítězných mocností nikde zmíněny.⁷⁷² Místo toho Pakt ustavil bývalé imperiální domény osmanského Turecka jako takzvaná mandátní území „typu A“, tedy území „obývaná národy, jež ještě nejsou schopny postavit se na vlastní nohy v těžkých podmínkách moderního světa“. Tyto oblasti se měly stát nezávislými státy až poté, co pod vedením svých mandátních vlád administrativně dozrají. Británie a Francie si nakonec mezi sebou rozdělily mandátní území „typu A“ – Mezopotámii (dnešní Irák), Palestinu (včetně Jordánska) a Sýrii (včetně Libanonu), zatímco Hidžáz (Saúdská Arábie) se stal nezávislým. Takzvaná mandátní území „typu B“, většinou bývalé německé kolonie v Africe, si žádala poněkud přísnější vedení mandátních vlád, ale i jim mělo být v nějakém časově nevymezeném okamžiku v budoucnosti umožněno stát se nezávislými státy. A pak existovala ještě mandátní území „typu C“. Sem patřily bývalá Německá jihozápadní Afrika (Namibie) a ostrovy v jižním Pacifiku dříve okupované Německem. Mandátní území „typu C“ byly vlastně kolonie, i když se jim tak oficiálně neříkalo. Ty se „nejlépe spravovaly podle zákonů dané mandátní země jako nedílné součásti jejího území“.⁷⁷³ Na rozdíl od území bývalého Rakousko-Uherska obývaných bílými Evropany – jak znělo rasistické zdůvodnění postupu aplikovaného při tvorbě tohoto mandátního systému na Pařížské mírové konferenci – koloniální nebělošské obyvatelstvo nebylo připraveno na to, aby se staralo o své vlastní záležitosti.⁷⁷⁴

Míroví vyjednaváci v Paříži si jasně uvědomovali, že v Evropě je třeba se věnovat problémům spojeným s diskutabilním soužitím různých etnických skupin. Ačkoliv podle některých studií evropská územní reorganizace v letech 1918–1919 ve skutečnosti snížila počet lidí považovaných za příslušníky menšin na polovinu, z 60 milionů na 25–30 milionů, nové nástupnické státy neměly zpočátku zavedený žádný legislativní systém, jenž by menšinám zajistil jejich práva.⁷⁷⁵ Spojenci proto sepsali takzvané smlouvy o menšinách, což byla řada dvoustranných dohod, které musely podepsat všechny nové státy jako podmínku svého mezinárodního uznání.⁷⁷⁶

Vzorovým příkladem se mělo stát postimperální Polsko. Polská smlouva o menšinách, známá jako „Malá versailleská smlouva“, podepsaná ve stejný den jako její známější jmenovkyně, sloužila v dané oblasti jako návod všem dalším státníkům na konferenci. Podobné smlouvy pak podepsalo dalších sedm nástupnických států.⁷⁷⁷ Smlouvy o menšinách měly za cíl ochraňovat kolektivní práva všech etnických a náboženských menšin žijících v nástupnických státech středovýchodní Evropy.⁷⁷⁸ Nové národní státy musely menšinám garantovat právo na zakládání politických stran, právo na politickou reprezentaci a používání jazyků menšin před soudy a ve školách, jakožto kompenzace za převody půdy. Například v Československu zaručovaly mezinárodní smlouvy menšinovým skupinám kolektivní práva. V oblastech, kde žilo nejméně 20 procent Němců, měli tito obyvatelé Československa právo na vzdělání ve svém vlastním jazyce i na to, aby s nimi úřední činitelé jednali německy. Jelikož etničtí Němci žili v Československu obvykle pohromadě v německých komunitách, znamenalo to, že 90 procent z nich mělo možnost této výsady využívat.⁷⁷⁹

V případě porušení těchto smluv si bylo možné stěžovat u Rady Společnosti národů a u Mezinárodního soudního dvora. Podstatná byla i skutečnost, že právo vznášet stížnosti jménem utiskovaných menšin měly třetí strany působící vně daných národních hranic. Například maďarská vláda mohla podat žalobu jménem Maďarů na Slovensku nebo výmarské Německo jménem sudetských Němců. Šlo o jeden z největších úspěchů mírové konference, neboť tím byl ustaven právní rámec, jehož mohly dotčené menšiny využívat (a využívaly) ve chvíli, kdy byly dané smlouvy porušovány.⁷⁸⁰

Situace byla poněkud méně zřejmá, pokud šlo o menšiny bez národního státu, jenž by se staral o jejich zájmy. Jednalo se například o přibližně šest milionů Židů žijících v Zóně osídlení v západních pohraničních oblastech bývalé romanovské říše a ve východní polovině bývalé habsburské říše (zejména v západní Haliči a v Uhrách). Zatímco Židé se v romanovské říši před rokem 1914 pravidelně stávali terčem pogromů, ti na habsburských územích žili v relativním bezpečí. Duální monarchii viděli oprávněně jako ručitele svých práv a svého statusu občanů a poddaných říše. Není náhoda,

že židovští spisovatelé jako například Stefan Zweig a Joseph Roth napsali ve dvacátých a třicátých letech řadu nostalgických „habsburských“ románů. Jak to v jedné ze svých pochmurných a jasnozřivých poznámek vyjádřil hrabě Chojnicki, polský šlechtic z Haliče a klíčová postava v proslulém Rothově *Pochodu Radeckého* (1932): „Jakmile se s námi císař rozloučí, rozpadneme se na sto kousků... Každý národ si založí svůj vlastní, malý, ušmudlaný státeček... Nacionalismus je naším novým náboženstvím.“⁷⁸¹

Pro Židy, jako byl Roth, bylo mnohem přijatelnější žít v obrovské, multietnické říši, která svým minoritám poskytovala právní ochranu, než v menších národních státech založených na myšlence etnické či náboženské výlučnosti. Brzy po rozpadu říši střední Evropy čelilo židovské obyvatelstvo na Ukrajině, v pobaltských státech, Polsku, Haliči, Bukovině, Čechách a na Moravě dvojímu obvinění – že byli loajální občané bývalých říší (a tedy vlastenecky nespolehliví) a že jsou stoupenci bolševismu.⁷⁸²

Obecně vzato, uvedené smlouvy, vytvořené s úmyslem poskytnout národnostním menšinám jistý stupeň kulturní autonomie a právní ochrany, se ukázaly jako neúčinné. Dokonce i Československo, obvykle považované za nejtolerantnější a nejdemokratičtější z nástupnických států, začalo brzy dávat najevo značně ambivalentní postoj ke svým nečeským občanům. Tomáš Masaryk, syn české matky a slovenského otce, předpokládal, alespoň teoreticky, že kulturní rozdíly mezi Čechy a Slováky bude možné lehce překlenout. Zatímco reformace obrátila většinu Čechů na protestantskou víru, Slováci, kteří od desátého století žili pod maďarskou nadvládou, zůstávali neochvějnými katolíky. A pokud Slováci doufali, že Masaryk dodrží svůj slib daný v Pittsburské dohodě v roce 1918 a poskytne Slovákům v novém státu rozsáhlou kulturní autonomii, brzy se ukázalo, že doufali marně.⁷⁸³

Masarykův postoj k početné německé menšině byl ještě problematictější, třebaže se sudetští Němci těšili značnému stupni kulturní svobody v oblastech, kde představovali většinu. Masaryk zároveň podlehl veřejnému tlaku požadujícímu půdní reformu, když se rozhodl rozdělit velké pozemky (většinou vlastněné Němci) na menší díly. Tento krok umožnil Čechům „kolonizovat“ Němci obývané oblasti západního pohraničí Československa.⁷⁸⁴ Jak otevřeně přiznal Masarykův ministr zahraničních věcí Edvard Beneš v rozhovoru s jedním britským diplomatem, konec rakousko-uherské vlády vedl k obratu národnostních hierarchií: „Před válkou byli Němci tady“ (ukazuje ke stropu) a „my tam“ (ukazuje k zemi). „Teď,“ prohlásil a prohodil svá gesta, „jsme my tady a oni tam.“ Půdní reforma, stál si na svém Beneš, byla „nutná“, abychom „Němce naučili“.⁷⁸⁵

Z pohledu poražených států Evropy představovaly smlouvy o menšinách pouhou zástěrku, jež měla zakrýt do očí bijící porušení zásadního principu práva na sebeurčení,

o němž se nesprávně domnívaly, že vytvoří základ nového světového uspořádání. Porazené státy se shodly na tom, že jejich „ztracené“ menšiny jim musí být za každou cenu „vráceny“, čímž se revizionismus ve vztahu k uzavřeným mírovým smlouvám dostal vysoko na žebříček politické agendy dávno předtím, než na scénu vstoupili nacisté. A to nebyl dobrý základ trvalého míru.⁷⁸⁶

ROBERT GERWARTH

Porážení

SVĚTOVÁ VÁLKA BYLA JEN JEDNA